

“The End of History?”

... og hva som kom etter

Notat mars 2020

Arne Jon Isachsen
Centre for Monetary
Economics (CME)

Sammendrag

Det samfunnsystem som fikk utvikle seg i USA og Vest-Europa etter den andre verdenskrigen er alle andre regimer overlegne. Andre land vil etter hvert følge etter. Hva vi erfarer er ikke bare slutten på den kalde krigen, men slutten på historien som sådan, skrev Francis Fukuyama i artikkelen *The End of History?* våren 1989. Han konkluderte slik:

“What we may be witnessing is not just the end of the Cold War, or the passing of a particular period of postwar history, but the end of history as such: that is, the end point of mankind's ideological evolution and the universalization of Western liberal democracy as the final form of human government.”

De etterfølgende par tiår gav globalisering og teknologiske fremskritt eliten i Vest urimelig store fordeler. Middelklassen, som er pilaren i et sunt demokrati, svekkes. Og den nye globale giganten Kina velger å holde fast på ettparti-staten. I artikkelen *The Future of History* fra 2012 erkjenner Fukuyama at historien likevel ikke er over.

Hvordan kunne amerikanerne velge Donald Trump til president? Det er bakgrunnen for Fukuyamas tredje artikkel, *Identity Politics* fra 2018. Folks naturlig etterspørsel etter og krav på anerkjennelse, står her sentralt. At man skal bli behandlet med respekt og verdighet for hvem man er. På venstresiden i USA fremstår stadig flere grupper med slike krav. Men høyresiden snur spillet. Det er dere, mine hvite velgere, som har blitt lurt, sier Donald Trump. Av eliten som lar andre grupper snike i køen. Av media som heier frem de andre.

“Across the ideological spectrum, identity politics is the lense through which most social issues are now seen”,

konkluderer den kreative statsviteren som evner mer enn de fleste å ta de dristige grepene.

Sommeren 1989 ble artikkelen *The End of History?* publisert i tidsskriftet *The National Interest*, av Francis Fukuyama, som nå er professor ved Stanford University. Den snudde verden på hodet. En bølge av artikler og bøker fulgte, det temaet var nettopp om historien stod ved et veiskille – at noe kvalitativt nytt var på gang. Budskapet i artikkelen til Fukuyama var basert på teoriene til den tyske filosofen Georg Wilhelm Friedrich Hegel fra tidlig på 1800-tallet, slik de senere ble formidlet av russisk-fødte Alexandre Kojève i en seminarserie i Paris på 1930-tallet.¹

I

Det går fremover med menneskeheten, mente Hegel, som gjennom en rekke intrikate resonnementer kunne påvise nettopp det. Den franske revolusjonen med sine idealer om frihet, likhet og brorskap ville vinne frem. Ved slaget ved Jena i 1806, der Napoleon beiseiret prøysserne, ble veien lagt åpen for at verden i tidens fylde ville bli preget av tankene fra 1789. Frihet for den enkelte. Demokrati for alle.

Sagt på annen måte. Hvert enkelt menneske har universell rett til frihet, til å bestemme selv. Lovverket må sikre denne friheten. Det liberale samfunn. Og videre, de som styrer landet kan bare gjøre det om de har samtykke fra dem de styrer. Det demokratiske samfunn.

Marx tok etter Hegels syn om at verden går fremover. Men i hans fortelling er det de materielle kårene – hvordan produksjonen i samfunnet finner sted og fordelingen av det som skapes – som danner bakteppe for den politiske utviklingen. Det hele vil ende med proletariatets diktatur. For Hegel er det bevisstheten som kommer først. Som skaper den reelle verden. For begge var forestillingen om at en rasjonell ordening for hvordan vi innretter oss til syvende og sist ville vinne frem.

“Protestanter spiser godt, katolikker sover godt”, er et munnhell. At arbeidsomme og sparevillige protestanter dro til Nord-Amerika mens de mer avslappede katolikkene erobret Sør-Amerika, kan det være del av forklaringen på hvorfor Nord-Amerika dro fra landene i Sør-Amerika hva gjelder økonomisk og politisk utvikling? I så fall innebærer det en støtte til Hegels vurdering om at bevisstheten og selve idégrunnet man bygger på betyr mer enn de fysiske produksjonsvilkårene. Nettopp hva Max Weber forfektet om betydningen av den protestantiske etikk og kultur for fremveksten av kapitalismen. Og som Fukuyama viser til i sin artikkel.

---

¹ Takk til Max-Emil Mohn King og Kjell Stenstadvold for gode innspill og nyttige merknader til tidligere utkast. Ansvar for gjenværende feil og mangler er mitt alene.

Det grepet Fukuyama tar – med stort hell – i sin artikkel fra 1989, er å konstatere at andre måter å innrette samfunnet enn det liberale demokrati med en markedsbasert økonomi ikke har lyktes så godt. Det samfunnssystem som fikk utvikle seg i USA og Vest-Europa, særlig etter den andre verdenskrigen, er alle andre regimer overlegne. Som, i følge Hegel, dermed vil være hva andre land etter hvert også vil gravitere mot. Hva vi erfarer er ikke bare slutten på den kalde krigen, men slutten på historien som sådan,

“... the end point of mankind’s ideological evolution and the universalization of Western liberal democracy as the final form of human government.”

1989 ja. Litt av et år, kan vi si nå i ettertid, å servere sine hypoteser i.

Sovjetunionen er inne i sine siste krampetrekninger. Det liberale demokrati ser ut til å banke på døren. Gorbatsjov gjør sitt ytterste i så henseende, men glemmer underveis at stålkontroll må til for en vellykket omlegning av det sovjetiske system. Han starter med perestrojka og glasnost, i troen på at den nødvendige omlegningen av tenkemåte og atferd dermed vil finne sted. Men så enkelt er det ikke. Og det hele bærer galt av sted. Sovjet går i oppløsning et par år senere.

Det nye Russland fremstår som alt annet enn et liberalt demokrati der friheten til den enkelte er sikret og der de styrende er valgt av folket. Snarere robbes rikdommene av oligarkene som i sin tur, temmelig overraskende, blir stilt til veggs av president Vladimir Putin tidlig på 2000-tallet.

For Kina er Fukuyama temmelig optimistisk i sin 1989-artikkel. Med Deng Xiaopings pragmatiske og meget vellykkede tilnærming til økonomisk politikk – prøver ulike måter å gjøre tingene på og velger de som fungerer best – ble marxismen etter hvert irrelevant.

Utover på 1980-tallet tok “bourgeois consumerism” over som det sentrale økonomiske anliggende, under bibehold av Det kinesiske kommunistpartiets monopol på makten. Med titusener av kinesere som studerer i vestlige land, stort sett barn av eliten, ser Fukuyama for seg at Kina, som andre land i Asia, ikke vil være upåvirket av trenden i retning av demokratisering. Maoismen blir en anakronisme, og dynamikken som kineserne på Taiwan står for, blir viktig for utviklingen i Fastlands Kina, “... the ironic ultimate victory of Taiwan”.

Videre fremholder Fukuyama at studentdemonstrasjonene som startet i desember 1986, og som kommer med fornyet styrke i skrivende stund (for Fukuyama), nemlig opptøyene i forbindelse med Hu Yaobangs død i april 1989, der kravet om demokrati står sterkt, i tillegg til kampen mot korrupsjon og inflasjon, bare er starten på “... what will inevitably be mounting pressure for change in the political system as well.”

“Mounting pressure” så det holdt. Men hva ble svaret? Tabben til Gorbatsjov, å tro at en politisk liberalisering er veien å gå, tar Deng lærdom av. Den 4. juni 1989 setter han inn militære styrker. Den himmelske freds plass ryddes for sultestreikende studenter. En brutal sanering av fredelige demonstrasjoner som verden fremdeles minnes med avsmak. Men som hadde den for det kinesiske lederskapets ønskede effekt; nemlig at en utvikling i retning av liberalt demokrati ble tatt helt av dagsorden.

II

I artikkelen *The Future of History*, som stod i *Foreign Affairs* januar/februar 2012, fulgte Fukuyama opp sin artikkel fra 1989 som vi nettopp har gjengitt hovedpunktene fra. En passende tittel, ettersom *The End of History* ikke inntraff.

Det liberale demokrati ble verken Kinas eller Russlands vei. I stedet fremstod Midtens Rike som et autoritært ettparti-regime der en markedsbasert statskapitalisme etter hvert fikk råde grunnen. I Russland beriket oligarkene seg grovt på bekostning av menigmann. Putin fikk mer orden på sakene, og endte trolig opp som den rikeste av dem alle. I ingen av de to tidligere kommuniststatene er friheten og rettssikkerheten for enkeltmennesket godt ivaretatt. De som styrer er heller ikke valgt av dem som blir styrt, selv om det formelt sett er bildet i Russland. Begge landene er preget av utbredt korrupsjon.

I Fukuyama (2012) fremstår Kina som en seriøs utfordrer til det liberale demokrati. Nærmest det stikk motsatte av hans egen prognose 23 år tidligere. Slik er det ofte med treffsikkerheten til samfunnsvitenskaplige framskrivninger. Ikke desto mindre, Fukuyama (2012) er velskrevet og interessant, med mange treffende observasjoner.

Kina, med sin markedsdrevne statskapitalisme kombinert med et autoritært styre, har vist seg mer vellykket enn de fleste hadde forestilt seg. I 2001 kom Kina med i Verdens handelsorganisasjon. Muligheten for en eksportbasert vekst som dermed åpnet seg, grep Kina med begge hender.

Med friere varebytte mellom land ligger forholdene til rette for økning i velstand for alle. Men ettersom inntektsfordelingen også blir påvirket, er det ikke gitt at friere handel alltid er ønskelig. Ved Kinas inntreden i den globale økonomien kom det med ett langt flere ufaglærte arbeidstakere ut på banen. Konsekvensen er rett fram; lønn til de lavtlønte i rike land faller. Og avkastningen på kapitalen øker.

Resultatet av Kinas inntreden i den globale økonomien ble til stor glede for kapitaleierne i USA og i Vesten mer generelt. Også de med god utdanning kom godt ut av situasjonen. Eliten, må vi konstatere, stod seg på globaliseringen.

Ettersom kapitalkreftene råder over store midler og har en omfattende og effektivt organisert lobbyvirksomhet, vant disse kreftene frem, godt hjulpet av Alan Greenspan, sjefen for den amerikanske sentralbanken i 19 år fra 1987 og fremover. Greenspan var av den oppfatning at reguleringer stort sett er av det onde.² Snarere enn å innføre egnede reguleringer som tar ned risikoen i bank- og finansvesenet, lot Greenspan dette vesenet stort sett i fred.

Når eierne tar gevinsten i gode tider, mens samfunnet for øvrig er med å ta tapene i dårlige tider, inviterer dette til overdreven risikotaking. Finanskrisen som fulgte i 2008, kom eliten i det store og hele greit ut av. Det skapte dårlig stemning i mange amerikanske hjem. Hvordan kan det ha seg at de som kjører økonomien i grøfta, kommer ut av det hele bedre enn før? Valget av Donald Trump som USAs president i 2016 kan sees i lys av dette.

Et sentralt poenget i *The Future of History* er at globalisering og tekniske fremskritt, som vi har opplevd siden tidlig på 1980-tallet, i kombinasjon med temmelig uregulerte kapitalmarkeder, har ført til en voldsom økning i inntekts- og formuesforskjellene. Med mulighet til å flytte produksjonen ut av landet kunne eierne presse ned lønningene, eller unngå rimelige lønnsøkninger.

I 1974, skriver Fukuyama, tok de husholdningene i USA som utgjør den rikeste prosenten, 9 prosent av verdiskapningen i landet, stigende til 23.5 prosent i 2007. Finanskrisen som rammet USA i 2008, og dernest resten av verden, gikk i liten grad utover den økonomiske eliten. I 2015 hadde denne andelen steget med ytterligere fire-fem prosentpoeng.

Uten alternative muligheter for sysselsetting, og med en svak fagbevegelse, gikk en stadig større del av verdiskapningen til et relativt lite antall mennesker "... in finance and high technology". Legitimiteten til det liberale demokrati svekkes som en konsekvens av en stadig krympende middelklasse.

---

² "Throughout his entire career, Greenspan worked to give financial institutions more leeway and in doing so helped create the conditions that led to the financial crisis. He did so in the name of economics—indeed, in the public consciousness, he came to personify the field. But his opposition to regulation was invulnerable to evidence. Until he took control at the Fed, he was a hired gun, ready to defend firms in the financial sector from regulators who tried to protect the public. In this role, he reportedly said that he had "never seen a constructive regulation yet." Se artikkel i Foreign Affairs i mars/april 2020, av Paul Romer:

<https://www.foreignaffairs.com/reviews/review-essay/2020-02-11/dismal-kingdom>

“Free trade became less a theory than an ideology”, konstaterer Fukuyama. Hvordan vil en ideologi for fremveksten av en stødige middelklasse og robuste demokratier se ut, undrer han. I en slik ideologi vil utviklingen av et sunt demokrati få forrang fremfor økonomisk vekst, svarer han selv. Frie markeder blir ikke sett på som noe mål i seg selv. Verdien av global handel og internasjonale kapitalbevegelser blir verdsatt i den grad de bidrar til

“... a flourishing middle class, not just to greater aggregate national wealth.”

En solid og stor middelklasse er viktig for bevaring av et sunt og solid demokrati. Det var noe allerede Aristoteles var opptatt av. Selv ikke etter finanskrisen i 2008 makter venstresiden å komme opp med gode ideer med bred appell. Det setter demokratiet i fare, fremholder Fukuyama, ganske enkelt fordi

“... the current form of globalized capitalism is eroding the middle-class social base on which liberal democracy rests”,

Når makten som penger gir, blir stadig skjevare fordelt, blir det vanskelig å opprettholde demokratiet. Så selv om du synes det er liten grunn til å gripe inn overfor de superrike i samfunnet – fordi de er superrike – kan det tenkes at du endrer mening om du aner at en slik utvikling kan gå på demokratiet løs.

Det helt sentrale poenget til professor Francis Fukuyama i denne artikkelen er at utviklingen i USA har bidratt til å undergrave demokratiet. Eliten har skodd seg på bekostning av røkla. Hvilket bringer oss til professorens tredje artikkel, *Against Identity Politics*, publisert i *Foreign Affairs* september/oktober 2018.

III

Vi er nå kommet til tredje og siste artikkel som her legges under lupen – Identity Politics – som tar i bruk et ganske annet begrepsapparat. Egentlig fascinerende. Men også litt forvirrende. Rett nok starter denne artikkelen, som er fra 2018, med en oppsummering av hovedargumentene fra de to foregående. Men ettersom økonomi og politikk i makro ikke kan forklare Fukuyamas hovedanliggende her – hvordan kan det ha seg at et så presumptivt fornuftig folkeslag som hans eget, amerikanere, gikk hen og valgte Donald Trump som president for fire år siden – er det behov for en annen tilnærming.

Fukuyama tar utgangspunkt i det enkelte menneskets behov for anerkjennelse, for å bli sett, for å bli godtatt som den man er.

“Se på meg”, sier alle barn. Og det fortsetter vi med helt til lokket smeller igjen i kisten. Videre leser vi i en viktig bok at “mennesket lever ikke av brød alene”. Det indre mennesket, hvem vi er, har vi alle behov for å bli bekreftet på.

Problemet i Vesten er at identiteter har smuldret opp. Blitt for finmasket. Dermed har solidariteten over brede folkegrupper svunnet hen. Hva skyldes dette? Økende inntektsforskjeller kan ha noe med saken å gjøre, fremholder Fukuyama. Samt at det i et stadig mer omskiftelig samfunn er vanskeligere å hente den anerkjennelse som man tidligere fikk gjennom tilhørighet til større grupper i et mer tradisjonspreget samfunn.

Venstresiden i USA, ved det demokratiske partiet, har sviktet sitt kall her. Det er jo dette partiet som skal kjempe for mannen i gata. Være et bolverk mot sterke kapitalkrefter som år om annet nasker til seg en stadig større andel av kaka. Men venstresiden har isteden latt småting skygge for de store linjene. Glemte sin viktigste målgruppe. Som Fukuyama peker på: de har i stedet trukket frem stadig mindre grupper som føler seg marginalisert av utviklingen. Som kjenner behov for en særskilt anerkjennelse av seg selv og det de står for.

Professoren trekker frem som eksempler

- Civil rights activists
- Feminist movement
- Traditional norms regarding sexuality
- Environmental movements
- Rights of disabled
- Immigrants
- Gays and Lesbians

Prinsippet om *universell* anerkjennelse blir transformert over i krav om *spesiell* anerkjennelse. Og så skjer det dramatiske. Høyresiden følger opp. Minner den hvite mann i arbeiderklassen som etter hvert kjenner seg forbigått og latt tilbake, at *han* er et offer for utviklingen.

Hvem har skylden for dette? Eliten som ser ned på ham, og grupperingene på venstresiden, som, med god hjelp fra eliten, har lyktes med å få fokus satt på seg. Bedre blir det ikke av at mange i de andre marginaliserte gruppene tar avstand fra den tradisjonelle arbeiderklassen; har ikke den også vært med å forsure tilværelsene for de utestengte?

Fukuyama mener at venstresiden ved sin stadig mer snevre inndeling har latt anerkjennelse på ulik vis av ulike grupper gå på bekostning av de økonomiske betingelsene for den enkelte. I denne prosessen ble den gamle arbeiderklassen “left behind”.

Ikke noe galt med Identity Politics som sådan. Men ulempen er at fokus og energi blir tatt vekk fra den mer overordnede utviklingen, som tap av arbeidsplasser på grunn av ny teknologi, økende inntektsforskjeller av samme årsak, barn som vokser opp i familier med bare én forelder, opioid-krisen der tusenvis av amerikanere dør hvert år på grunn av overdoser som farmaselskaper har stått fritt til å markedsføre, etc.

Ideer, minner Fukuyama om, "... do not become powerful unless they speak to the concerns of large number of *ordinary* people" (min kursivering).

Midt oppe i dette bildet entrer Donald Trump arenaen. Han tar Identity Politics et skritt videre: det er dere, mine hvite velgere, som har blitt lurt. Av eliten som lar andre grupper snike i køen. Av media som heier frem de andre. Samt av det etablerte systemet – "the swamp" – som ingen handlekraft har for å bedre situasjonen. Stem på meg og alt blir bedre. Hvilket mange nok gjorde til at han ble valgt.

Fukuyama konkluderer slik: "Across the ideological spectrum, identity politics is the lense through which most social issues are now seen."

Med andre ord en helt ny tilnærming med helt nye begreper. Identity Politics har fokus på folks naturlig etterspørsel etter og krav på anerkjennelse – for å bli behandlet med verdighet for hvem de er og hva de står for. Man jakter på identiteter som binder en sammen til andre mennesker. At man er del av et større hele. Det skaper lydhørhet overfor ledere som forteller dem at de er blitt forrådet og frarøvet respekten av den eksisterende maktstrukturen. Men at de står for tur til å gjenvinne tapte skanser.

IV

Vi som bor i dette landet skal være glade for det, nå i disse koronatider. Viser et samhold når det gjelder som imponerer. Politikerne på Stortinget blir enige om viktige tiltak. Professorer i juss blir lyttet til når en fullmaktslov som går alt for langt, blir justert inn. Er tross alt deres tidligere studenter som har laget utkastene.

Noen grinete hytteeiere som synes de blir lurt for skattepenger når de ikke fritt kan reise dit de vil, er neppe noen trussel mot det liberale demokratiet i Norge.